

LA BARONIA DE MATAPLANA I CASTELLAR DE N'HUG

Rosa Serra Rotés

Els senyors de Mataplana

El castell i lloc de Castellar de N'Hug formaven part de la baronia de Mataplana, que tenia com a centre el castell de Mataplana i, com a senyors, la família del mateix nom. Els Mataplana són ben documentats des de finals del s. XI en diversos juraments de fidelitat fets als comtes de Cerdanya (1).

Els senyors de Mataplana, documentats a partir de finals d'aquest segle (2), eren, probablement, descendents de la família vescomtal del Berguedà, concretament del vescomte Dalmau I i de la vescomtessa Arsenda (vegeu quadre genealògic 1: els senyors de Mataplana). El castell de Mataplana, sovint anomenat casal, fou la seva residència fins que el s. XIII es construïren un casal a la Pobla de Lillet.

Dels primers senyors de Mataplana destaca l'estreta relació que mantingueren amb el monestir de Santes Creus (concediren a aquest monestir pastures dels seus dominis i importants ramats) i, molt especialment, amb la cort reial.

Ponç de Mataplana fou mainader del rei Alfons I el Cast, l'acompanyà en múltiples viatges i fou testimoni d'importants negociacions reials (3). Hug o Huguet de Mataplana (1173-1213), casat amb Sança, lluità a la batalla d'Ubeda i a la de Muret, on va rebre ferides que li provocaren la mort. El rei Jaume I, a la seva *Crònica*, afirma que fou un dels cavallers que a Muret fugiren i abandonaren el seu pare, Pere I.

Hug IV de Mataplana († 1197), casat amb Guillema de Sales, nebot de Ponç de Mataplana i germà d'Huguet, continuà mantenint una estreta relació amb la cort i amb el rei (fou testimoni d'acord entre Alfons el Cast i Ricard Cor de Lleó, comte de Poitiers i duc d'Aquitània) i mantingué i augmentà les pastures del monestir de Santes Creus als seus dominis (4).

Hug V de Mataplana († 1229), fill d'Hug IV de Mataplana i de Guillema de Sales, succeí el seu pare en el domini

de Mataplana l'any 1218. Casat amb Guillema de Cardona –filla del vescomte Guillem de Cardona i de Gueraula de Jorba–, va intervenir en les lluites nobiliàries del país durant els anys d'infantesa de Jaume I, lluitant contra l'infant Ferran, oncle del rei. Morí el 12 de setembre de 1229 a la batalla de Portopí. Formava part del seguici de Guillem de Montcada en la conquesta de Mallorca (5).

La relació dels senyors de Mataplana amb els trobadors del s. XII i començaments del XIII és també notable. Ponç de Mataplana fou un dels protagonistes de les poesies del gran trobador Guillem de Berguedà; sovint aquest el titllà de mesquí, enganyador, deslleial, traïdor, covard, assassí i, sobretot, d'homosexual. Mort al camp de batalla quan lluitava contra els sarraïns, Guillem de Berguedà li va fer un sentit plant (6). Hug de Mataplana (1173-1213) fou un gran protector de trobadors, que acollí a la seva cort del castell de Mataplana (7).

La família de Mataplana assolí un important protagonisme el s. XIII. Membre d'aquesta família fou Hug de Mataplana, ardiaca de la Seu d'Urgell, paborde de Marsella i bisbe de Saragossa. Aquest eclesiàstic, fill probablement d'Hug VI de Mataplana, fou jurista i conseller reial. L'any 1269 és documentat estudiant a Bolonya, i aviat fou nomenat ardiaca d'Urgell. L'any 1277 era paborde de Marsella i, el 1289, bisbe de Saragossa. Conseller i ambaixador en tots els afers dels reis Jaume I, Pere II i Alfons II, sobretot a la cort papal, assistí com a conseller i capellà a la mort de Jaume I (1276) i Pere II (1285), i coronà Jaume I a Saragossa (1291) (8). Bernat Desclot, a la seva *Crònica*, diu d'ell «clerga e gran son amich e de sa casa» del rei Pere el Gran (9).

La baronia de Mataplana

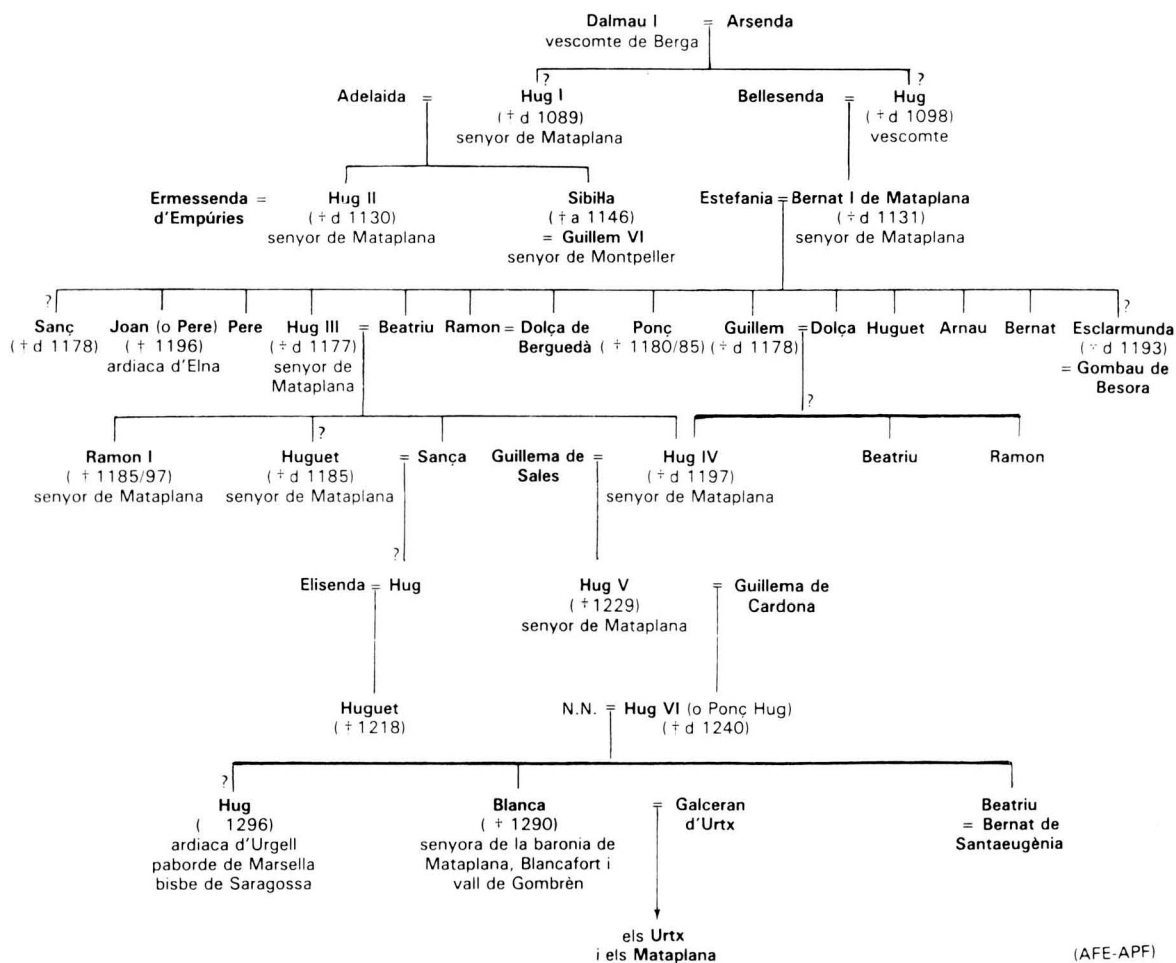
El bisbe Hug de Mataplana era germà de la pubilla Blanca († 1290), casada

amb Galceran d'Urtx (vegeu el 2n. quadre genealògic: els Urtx), el qual aportà al patrimoni dels Mataplana la vall de Toses, a més de molts altres llocs i castells escampats per la Cerdanya, el Conflent i el Rosselló: Dorrià, Campelles, Urtx, castell de Bar i la vila d'Aristot, béns a la Cerdanya, al Baridà, castell de Bula, Tuïr, Estoer i béns al Conflent i Rosselló (vegeu el 3r. quadre genealògic: els Urtx).

El 1246 el matrimoni va comprar al rei Jaume I el domini alodial que aquest tenia als llocs, castells i valls dels dominis de Mataplana, Blancafort i a la vall de Gombrèn, la parròquia de St. Pere de Montgrony i tot el que el rei tenia a les parròquies de Sta. Maria de Lillet i St. Romà d'Aranyonet. Anteriorment a aquesta data, el mateix Jaume I havia comprat a Beatriu de Mataplana –esposa de Bernat de Sta. Eugènia i germana de Blanca de Mataplana– els drets que tenia sobre els castells de Mataplana, Lillet i la vall, Blancafort i tota la vall de Gomsèn, Castellar de N'Hug i tot el que Beatriu tenia a les parròquies de St. Pere de Mogrony, Sta. Maria de Lillet, St. Sadurní de Rotgers i St. Vicenç de Rus i altres llocs per 20.000 sous malguerosos (10).

Blanca i Galceran II s'intitularen barons de Mataplana. La baronia comprenia les terres de Mogrony (Gombrèn), el casal de Mataplana, Castellar de N'Hug, tota la vall de Lillet, les parròquies i agregats de Brocà i Saus, St. Vicenç de Rus i Maïans, Sta. Cecília de Riutort, St. Jaume de Frontanyà, Palomera i Aranyonet.

D'aquest matrimoni en varen néixer sis fills: Galceran, Pere, Ramon, Beatriu, Bernat Hug i Ermengol. L'hereu, Galceran III († 1279), fou senyor d'Illa, Estoer, Vià i la meitat de Joc; Ermengol es casà amb Ricsenda de Canet; Bernat Hug fou ardiaca d'Elna i rector d'Illa, i Pere († 1293) fou bisbe d'Urgell entre 1269 i 1293; aquest celebrà dos importants sínodes el 1276 i el 1286. Enfrontat

(AFE-APF)

Genealogia dels Senyors de Mataplana (Armand de Fluvià i Antoni Pladevall, Catalunya Romànica. X. El Ripollès, Barcelona, 1987, p. 126).

amb el comte Roger Bernat III de Foix, hereu del vescomtat de Castellbó, pel domini de les valls d'Andorra, el conflicte acabà amb el pariatge de l'any 1278 i la sentència arbitral del 1288, que són l'origen de l'actual règim polític d'Andorra (11).

Ramon d'Urtx, senyor de Mataplana

Ramon II va heretar del seu pare, Galceran II d'Urtx, els senyorius d'Urtx i la vall de Toses, i de la seva mare Blanca de Mataplana (morta l'any 1290), la baronia de Mataplana. Casat amb Esclarmunda de Conat, continuà la tradició dels seus avantpassats materns, situant-se prop de la monarquia, concretament al costat de Jaume I. La divisió que aquest rei va fer dels seus estats, deixant-los als seus fills, repercutí directament en els dominis de Ramon d'Urtx: les seves possessions a la Cerdanya i a la vall de Toses quedaren integrades dins el regne de Mallorca.

L'hereu de Ramon d'Urtx era Ramonet d'Urtx, que participà en la fracassa-

da defensa d'Elna (1295) durant l'invasió de Catalunya per part del rei Felip III de França; majordom reial dels béns que Jaume I tenia a Múrcia, morí l'any 1297 (12). La mort de Ramonet d'Urtx va fer que el seu germà petit, Hug de Mataplana, fos nomenat hereu de la baronia de Mataplana i dels béns dels senyors d'Urtx.

Ramon d'Urtx fou un home inquiet i ambiciós; desplegà una important activitat en relació amb la corona i amb la casa comtal del Pallars. L'any 1289 és documentat com a marmessor testamentari del comte Arnau Roger I de Pallars i tutor de les seves filles, Sibilla, Violant i Beatriu. Des de l'any 1275 els comtes de Pallars eren senyors de Berga, ja que Pere de Berga morí sense fills i deixà tots els seus béns a Arnau Roger I de Pallars, fill de la seva germana Sibilla de Saga, comtessa de Pallars i esposa de Roger II, comte de Pallars (vegeu el 4t. quadre genealògic: els Berga).

Ramon d'Urtx, baró de Mataplana, concedí l'any 1292 la carta de franqueses a Castellar de N'Hug i, el 1297, la carta de franqueses de la Poble de Lilet;

el 1296 amplia la carta de poblament de Gombrèn que havia atorgat la seva mare Blanca de Mataplana l'any 1278 i, en data incerta, impulsà la creació d'una pobla o barri dins el mateix castell o casal de Mataplana. Amb aquests documents, Ramon d'Urtx afavoreix el poblament d'uns nuclis castellers que són estratègicament molt importants i que esdevindran els centres més vitals dels seus dominis: Castellar de N'Hug i la Poble de Lilet.

Els privilegis concedits asseguraven el poblament, en una zona certament difícil de defensar, i donaren origen a nous centres urbans en una zona de poblament dispers, tot i que en el cas de Castellar de N'Hug existia ja un petit nucli a redós de l'església de Sta. Maria (13).

Ramon d'Urtx va fer testament l'any 1297 i manà que es venguessin tots els seus béns per tal de reparar les seves injúries i les de la seva mare, Blanca de Mataplana; el testament no especifica quines eren, però el cert és que l'any 1299 els marmessors testamentaris van vendre al seu fill Hug de Mataplana tota

la baronia de Mataplana i el castell de Toses per 200.000 sous. Amb aquesta compra, Hug de Mataplana només recuperà del patrimoni dels Urtx el castell de Toses, i va perdre la resta de castells que havien estat dels Urtx (14).

Ramon d'Urtx fou enterrat al convent dels predicadors de Puigcerdà, i la seva làpida sepulcral, amb l'escena del seu enterrament, es conserva al Museu d'Art de Catalunya (15).

Els barons de Mataplana, comtes del Pallars

Ramon d'Urtx, gràcies a la tutela que exercia sobre les tres filles del comte de Pallars, aconseguí casar el seu fill, Hug de Mataplana, amb l'hereva del comtat de Pallars, Sibil·la, amb el vist-i-plau de la comtessa vídua, Làscara; aquest matrimoni de conveniència, negociat a l'esquena del rei i en detriment dels seus interessos, de ben segur que enutjà el monarca. Jaume II intentava imposar-se, de mica en mica, als senyors feudals d'arreu de Catalunya i, en aquest cas, controlar els Pallars i els seus dominis al Berguedà.

Arnau Roger I, comte de Pallars, casat amb Làscara de Ventimiglia, morí l'any 1288; el comtat de Pallars passà a mans de Ramon Roger I, germà d'Arnau Roger I i fill, com ell, de Sibil·la de Saga i de Roger I de Pallars, però Ramon Roger I no fou reconegut com a comte de Pallars pel rei Alfons II fins que va assegurar la seva cunyada, Làscara de Ventimiglia, i les nebodes, i també Berga i el Berguedà (16). Làscara, ja vídua, residí sovint al palau de Berga (17) amb les seves filles, prop del tutor, Ramon d'Urtx.

Un seguit de documents de finals del s. XIII testimonien el creixent control del rei sobre el senyoriu de Berga i les difícils relacions entre el tutor, Ramon d'Urtx i la comtessa vídua amb el rei Jaume II. El 31 de desembre de 1295, davant el palau de Berga, i mitjançant un acte molt solemne, els procuradors de Ramon d'Urtx –sogre i tutor de Sibil·la, i com a tal administrador del senyoriu berguedà–, van entregar al veguer reial la potestat de Berga, i li feren la promesa de lliurar-li els castells del Berguedà que Ramon d'Urtx, tenia en feu del rei com a tutor de Sibil·la; el domini directe sobre aquests castells restava en mans de Ramon d'Urtx, però el domini eminent era del rei. El mateix

dia i al mateix lloc els esmentats procuradors rebien del veguer reial la possessió i custòdia dels castells esmentats. Pocs dies després el veguer reial actuava sobre aquests mateixos castells al·legant que era a causa dels danys i malifetes comeses pel tutor, Ramon d'Urtx, al feu de Berga (18).

L'any 1296 el rei Jaume II manà a Ramon d'Urtx que deixés la tutela de les tres noies del Pallars a mans del Conseller reial Guillem d'Anglesola (19), però un document del 1297 presenta encara Ramon d'Urtx com a tutor de Beatriu de Pallars, germana de la comtessa. El rei aconseguí també que Làscara de Ventimiglia, «*dona altiva i batallera*» (20), aliada de Ramon d'Urtx i que

Sarcòfag de Ramon d'Urtx. 1297. (M.A.C.).
ARXIU

sovint plantava cara als oficials reials i al mateix Jaume II, professés al monestir de Jonqueres.

El maig de 1297, Jaume II comprava a Sibil·la de Pallars el domini directe del comtat de Pallars per la quantitat de 400.000 sous, i el domini directe del senyoriu de Berga (excepte Puigarbessós) per 100.000 sous, rebent la noia de nou els esmentats comtat i senyoriu com a feu honorable; les vendes es feien al castell de Mataplana i per consell d'Hug VII, marit de Sibil·la i de Làscara de Ventimiglia i amb el consentiment de la germana Beatriu, aconsellada pel tutor Ramon d'Urtx i la comtessa vídua (21).

La situació econòmica del matrimoni format per Sibil·la de Pallars i Hug de Mataplana era molt precària; el rei va aconseguir definitivament el senyoriu de Berga i del Berguedà el 21 de juny de 1309 quan, a canvi de la quantitat de 180.000 sous, va obtenir de Sibil·la i d'Hug de Mataplana tot el senyoriu de Berga (excepte el castell de Roset i el delme de la Nou): el castell i la vila de Berga, els castells de Montclar, Casser-

res, Merola, Puigarbessós, Fraumir, Bonner, Blancafort, Peguera, Querol i Terçà, així com el delme de Malanyeu (22).

Malgrat els problemes i les repressàlies de Jaume II, i malgrat totes les dificultats econòmiques, Ramon d'Urtx aconseguí vincular la casa comtal del Pallars a la seva nissaga.

Amb el matrimoni entre Sibil·la I de Pallars i Hug de Mataplana comença un nou període de la història de la baronia. Hug de Mataplana s'intitulà comte de Pallars, senyor de Berga, com a procurador de la seva muller i també sol i en nom propi, i baró de Mataplana, juntament amb el seu pare, Ramon d'Urtx.

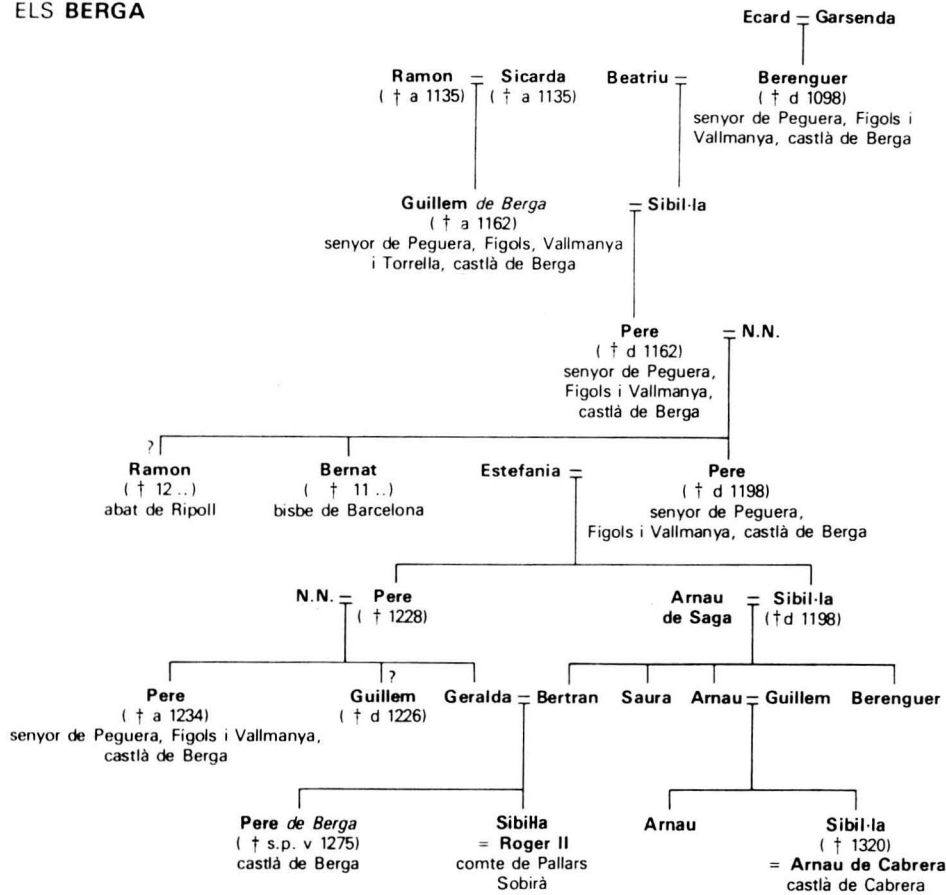
Va haver de defensar, juntament amb la comtessa Sibil·la I, els drets sobre el comtat de Pallars enfront de la branca gascona, encapçalada per Arnau d'Espanya i el seu fill Roger, els Comenge i els seus aliats, els Foix, sempre amb l'ajuda del rei.

Hug de Mataplana devia heretar del pare i de la mare el caràcter bel·ligerant, ja que acaba fortament enemistat amb la seva muller, la comtessa Sibil·la I de Pallars. L'any 1327 Sibil·la de Pallars feia testament, i en aquest document esmenta que està greument enemistada amb el seu marit, fins al punt que revoca totes les concessions que li havia fet en vida, ja que el seu marit les havia obtingut d'ella amb enganys. Aquesta forta desavinença explica el fet que Hug de Mataplana –que va morir el 1328– fos enterrat al convent dels dominics de Puigcerdà, mentre que la comtessa fou sebollida al convent dels dominics de Barcelona (23).

Pels documents conservats cal pensar que Hug de Mataplana no actuà mai sol a la baronia; ho féu sempre al costat del pare, i a partir de 1325 és el seu fill, Ramon Roger de Pallars, qui ho fa, quan encara era viu Hug de Mataplana.

El fill de Sibil·la I de Pallars i d'Hug de Mataplana, Arnau Roger II (1328-1343), heretà el comtat de Pallars i la baronia de Mataplana i fou cunyat del rei Alfons, ja que Jaume II va casar-lo amb Urraca d'Entença, germana de la seva nora Teresa. Una vegada més la política matrimonial era utilitzada per la monarquia per defensar els seus interessos enfront dels de la casa comtal del Pallars, alhora que lligava el comtat del Pallars a la corona. Arnau Roger II fou armat cavaller en la festa de la seva coronació a Saragossa, l'any 1328 (24).

ELS BERGA

Genealogia dels Berga (Ignasi M. Puig i Ferreté).

Arnau Roger II va morir sense fills legítims l'any 1343; aleshores el rei Pere III cedí el comtat al germà, Ramon Roger, que va haver de renunciar a la baronia de Mataplana a favor del germà més jove, Pere Roger Bernat (25), no sense que es plantegessin conflictes familiars entre els germans supervivents, fins que finalment s'arribà a l'acord l'any 1345.

L'any 1348 Pere Roger Bernat, baró de Mataplana, va fer testament i deixà com hereu al germà petit, Arnau Roger, al mateix temps que feia múltiples deixes pietoses a les esglésies de Berga i del Berguedà -50 sous a l'església de Sta. Maria de Castellar de N'Hug-, la qual cosa permet deduir que actuava com a baró de Mataplana i que residia sovint a Berga i als seus dominis del Berguedà (26).

Com molt bé diu Ignasi M. Puig (27), «Els Mataplana ficats al Pallars i els Pallars ficats a Berga i també a Mataplana» deixaren un mal record als seus vassalls; la gent de la baronia de Mataplana re-

cordava, després de l'any 1376, que els Pallars els compraven el fruit de la verema a baix preu i de forma «coacta» (28), la qual cosa havia provocat la rebel·lia dels homes de Castellar de N'Hug (29).

La família comtal pallaresa es va desprendre de la baronia de Mataplana i de la vall de Toses l'any 1374. Jaume Roger de Pallars les va vendre a Pere Galceran de Pinós, baró de Pinós. Els Pinós, a partir d'aleshores barons de Pinós i Mataplana, ampliaven les seves propietats al Berguedà i s'introduïen, temporalment, al Ripollès; les terres ripolleses (les parròquies de St. Romà d'Aranyonet, St. Pere de Mongrony, el casal de Mataplana, el castell de Blancafort, la fortalesa de Gombrèn i drets a les parròquies de St. Martí de Puigbó, St. Quintí de Puig-rodón i St. Llorenç de Campdevànol), que no devien interessar massa els Pinós, foren venudes a l'abat de St. Joan de les Abadesses per la quantitat de 80.000 sous, quantitat que ajudà a pagar l'elevat deute concret amb la branca pallaresa.

NOTES

1. *Els Castells Catalans*, vol. V. Barcelona, 1976, Rafael Dalmau Editor, p. 26-39. PLADEVALL, Antoni i BENET, Albert. «Castell de Mataplana», dins *Catalunya Romànica*, X. *El Ripollès*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1987, pàgs. 125-127.
2. SERRA VILARÓ, Joan: *Les Baronies de Pinós i Mataplana*, vol. 1, Barcelona, Ed. Balmes.
3. *Els Castells Catalans*, vol. 5, p. 28.
4. *Els Castells Catalans*, vol. 5, p. 29.
5. PLADEVALL, Antoni. *Hug de Mataplana*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 9, 1976, p. 709.
6. RIQUER, Martin de. *Guillem de Berguedà*, I, Abadia de Poblet, 1971, p. 68-100.
7. RIQUER, Martí de. *Hug de Mataplana*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 9, 1976, p. 709.
8. PLADEVALL, Antoni. *Hug de Mataplana*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 9, 1976, p. 709.
9. *Els Castells Catalans*, vol. 5, p. 32.
10. *Els Castells Catalans*, vol. 5, p. 31.
11. PLADEVALL, Antoni. *Pere d'Urtx*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, 1980, vol. 15, p. 120.
12. PLADEVALL, Antoni. *Ramon d'Urtx*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, 1980, vol. 15, p. 120-121.
13. FONT i RIUS, Josep M. «Franquícias urbanas medievales de la Catalunya Vella», dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XXIX (1961-62), p. 17-46 i també a *Estudis sobre els Drets i Institucions Locals en la Catalunya Medieval*, Col·lectanea de treballs del professor Dr. Josep M. Font i Rius amb motiu de la seva jubilació Acadèmica, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1985, p. 35-54.
14. PLADEVALL, Antoni i BENET, Albert. «Castell de Mataplana» dins *Catalunya Romànica*, X. *El Ripollès*, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1987, p. 125-127.
15. PLADEVALL, Antoni. *Ramon d'Urtx*, G.E.C., vol. 15, Barcelona 1980, p. 120-121. VILALTA i SUROS, Salvador. *Ahir i avi de Castellar de N'Hug*, Barcelona, 1985, p. 23.
16. PUIG i FERRETÉ, Ignasi M.: «La casa comtal de Pallars, senyora de Berga i de la baronia de Mataplana», a «Assemblea Intercomarcal d'estudiosos celebrada a Berga l'any 1979», Berga, *Estudis Berguedans*, vol. 1, 1982, p. 123.
17. MIRET i SANS, Joaquim: «La princesa grega Lascaris, condessa de Pallars en Cataluña», *Revue Hispanique*, X, 1903, p. 455-470.

18. RIU, Manuel. «Introducció» al volum *Catalunya Romànica, XII. El Berguedà*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1985, p. 17.
19. PUIG i FERRETÉ, Ignasi M.: «La casa comtal de Pallars, senyora de Berga i de la Baronia de Mataplana als segles XIII-XIV», a «Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos celebrada a Berga l'any 1979», Berga, *Estudis Berguedans*, 1982, vol. 1, p. 119-136.
20. PUIG i FERRETÉ, Ignasi M.: «La casa comtal del Pallars, senyora de Berga i de la baronia de Mataplana», p. 123.
21. RIU, Manuel. «Introducció» a l'obra *Catalunya Romànica. XII. El Berguedà*, p. 18.
22. SANTANDREU i SOLER, M. Dolors. «Els Castells del Berguedà en un document de 1309», a «Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos celebrada a Berga el 1979», *Estudis Berguedans*, vol. 1, 1982, p. 101-118.
23. PUIG i FERRETÉ, Ignasi M. *La casa comtal Pallaresa*, p. 126.
24. SOBREQÜÉS, Santiago. *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1991, p. 87-88.
25. SOBREQÜÉS, Santiago. *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1991, p. 187-188.
26. PUIG i FERRETÉ, Ignasi M. *La casa comtal del Pallars*, p. 127.
27. PUIG i FERRETÉ, Ignasi M.: *La casa comtal Pallaresa* p. 129.
28. SERRA VILARÓ, Joan. *Les Baronies*, I, p. 352-353.
29. SERRA VILARÓ, Joan. *Les Baronies*, II, p. 314.

El Jutge Pere Olzina es queixava, en nom de la batllia de Cornudells i del lloc de Castellar de N'Hug, del fet que estaven obligats a comprar el vi al senyor encara que en tinguessin o no en necessitessin, o a vendre'l contra la seva voluntat.

Rosa Serra i Rotés

Pl. Major, 1 - Tel. 823 60 15
CASTELLAR DE N'HUG

Fonda Fanxicó

Especialitat en carn a la brasa criada a la mateixa casa.
Habitacions amb bany i aigua calenta.
Calefacció.

RECORDS I MERCERIA, ANTIGUITATS

Victoria

de Teresa Armengou
OBJECTES REGAL

Plaça Major
Carrer Portell
Tel. 823 60 00

CASTELLAR DE N'HUG
FONTS DEL LLOBREGAT

Ski La Molina

SOUVENIRS, PERFUMERIA I LLAMINADURES
de Salvador Juncà

CENTRE COMERCIAL, 3
Telèfon 892 207

SUPER MOLINA